

O koristi i šteti inteligencije za život

[Tomislav Medak/ Petar Milat, Multimedijalni institut, Zagreb]

U kratkim natuknicama koje slijede stalo nam je da pokažemo određene, partikularne načine *kako* nastaje inteligencija. Da razmatramo *što* inteligencija jest već zbog obima teksta ne može nam biti cilj, no to nam ionako nije niti bila prvotna namjera. Kako inteligencija nastaje, to je pitanje inteligencije kao *potestas*, dok se pitanje njene definicije drži onoga što bi inteligencija bila kao *facultas*. Ovdje se dakle radi o kratkim intervencijama, dislokacijama pitanja inteligencije iz uže shvaćene epistemološke domene u područje politike (indirektno i umjetnosti). Uz pretpostavku da je inteligencija pitanje moći i da nema inteligencije koja nije svoja vlastita inscenacija.

A što je vrijeme? Tko bi to mogao lako i ukratko razjasniti? Tko bi to mogao i samo misliti shvatiti pa da to onda riječju izrazi? A je li nam išta običnije i poznatije što u govoru spominjemo nego vrijeme? I razumijemo sasvim dobro kad o njemu govorimo, razumijemo i kad čujemo gdje drugi o njemu govori. Što je dakle vrijeme? Ako me nitko ne pita, znam, ali ako bih htio nekome na pitanje to razjasniti, ne znam. (Augustin, Ispovijesti, XI, 14)

1. Trebalo bi možda preokrenuti stvari: nije vrijeme one koje se odvija na pozadini znanja, već je znanje ono koje se odvija pretpostavljajući vrijeme.

U prvom slučaju je razlikovanje na implicitno i eksplicitno znanje ono koja garantira konzistentnost vremena. Vrijeme čini se da cijepa znanje i pravi ga sa svoje strane tako inkonzistentnim (implicitno: puno, eksplicitno: prazno) da nema prijelaza iz jednog u drugi režim znanja koji ne bio bez gubitka. Kod Augustina vrijeme je dakle takav objekt koji istodobno dijeli znanje na separatne domene, no stvara i nešto što je vezano uz znanje iako to samo nije znanje (to je gubitak/*ostatak* znanja koji

preostaje u prijelazu iz implicitnog u eksplicitno znanje, i obratno). Taj gubitak/ostatak znanja (ili u Augustinovom primjeru, *razjašnjavanje*) jest zapravo artikulacija znanja, tj. ono što *više* ili *još* nije znanje a s njime je ipak nekako povezano. Drukčije rečeno, artikulacija jest zapravo deficitarno znanje - istovremeno nešto što je manje od znanja, ali i ono što od znanja preostaje u momentu kad ono prelazi iz svojeg konzistentnog/punog u inkonzistentni/prazni oblik. Pitanje koje se postavlja jest da li je takva (strukturna) deficitarnost rezultat vremena kao temporalne dimenzije ili vremena kao retoričke jedinice, *najobičnije* i *najpoznatije u govoru* kako kaže Augustin. U potonjem slučaju vrijeme stoji kao paradigmatički primjer za slične općenite (jezične) pojmove, a možda čak i za jezik u cjelosti. Opcija o kojoj je riječ značila bi, ukratko, da je upravo jezik sam onaj koji zapravo onemogućava svoju vlastitu artikulaciju - tako da artikulacija uvijek ostaje preostatak koji stoji između punine značenja i bez-značajnosti znanja. Ako artikulacija znanja funkcionira po navedenom modelu, što znači da je artikulacija ujedno manjkava i nužna, ostaje pitanje da li ju se kao takvu uopće i više dade supsumirati pod neki stabilni i generalni režim znanja. U Augustinovoju konstrukciji to je pitanje, iako važno i dostojno pažnje, ipak samo od marginalne važnosti kako je u odlomku kojeg smo naveli u krajnjoj liniji *vječnost* ona koja nadodređuje znanje o vremenu, a Bog je ona instanca koja garantira konzistentnost znanja. Argumentativna sekvenca koju smo mi naveli pak ne pretpostavlja ni jedno ni drugo, te je stoga pitanje sveobuhvatnijeg okvira u kojem bi se znanje moglo stabilizirati ovdje radikalizirano do ekstrema. Artikulacija (kao ostatak znanja) tu je shvaćena negativno, doista kao neka vrsta *loše beskonačnosti* i neprestanog cirkuliranja između dvaju mogućih režima znanja. Artikulacija (znanja) je tu - da ponovimo - deficitarna, diferencijalna i difuzna - i tako u beskonačnost.

Obrat. Što bi značilo preokretanje perspektive gdje se znanje događa na foliji vremena? Kada je znanje ono koje razdvaja ili otvara različite dimenzije vremena? Kada znanje kojeg poimamo (a to je *artikulirano znanje*) više nije gubitak/ostatak

znanja koji rezultira beskonačnim kruženjem u prazno, već je artikulacija onog što znamo moment koji omogućava nove sekvence, nove prostore u vremenu? Umjesto artikulacije kao uprizorene vječne ukletosti znanja, artikulacija koja - upravo u svojoj heterogenosti - obogaćuje i pomiruje znanje? Nije li tako pojmljena artikulacija znanja upravo svijest i moć historijskog materijalista, o kojoj govori Benjamin u svojim tezama o pojmu povijesti? Moć da se prekine kontinuitet porobljavanja u povijesti? Moć emancipacije?

Sve sretne obitelji nalik su jedna na drugu, svaka nesretna obitelj nesretna je na svoj način. (Tolstoj, Ana Karenjina)

2. Analiza prosvijećene Modernosti na kraju uvijek zapinje oko pitanja društvene moći. Za autore *Dijalektike prosvjetiteljstva* moderno se doba - uz sav napredak u tehnici, ekonomiji - okrenulo samo protiv sebe, ugrožavajući tako same temelje vlastitog moderniteta. Srž takvog imanentno-kritičkog razumijevanja sastoji se u osnovnoj spoznaji da se (politička i socijalna) moć pervertirala, tj. da je odustala od sebe same. No, to odustajanje nije za tumačiti kao otpadanje moći od njoj inherentne racionalnosti (u smislu da bi odmetnuta moć bila posve iracionalna) već se radi o procesu komprimiranja moći. Drugim riječima - dok je moći nekad bilo stalo do vladanja, u određenom trenutku je moć počela skrbiti isključivo oko održavanja vladavine. Ni u ovom slučaju opcije se međusobno ne isključuju, no početna kvantitativna razlika (*razlika u težištu*) postaje kvalitativnom. Vlast se istovremeno radikalizira, depotencira i racionalizira u pitanju *kako* održati vlast. Moć (bilo politička, bilo socijalna) postaje posljedično omeđena, distinktna oblast ljudskog djelovanja - uz paradoksalni efekt svojeg vlastitog delimitiranja i depotenciranja. S jedne strane nikad autonomnija, a s druge pak nikad ovisnija o potpori sa strane.

Do sličnih je uvida došao i Foucault kada govori o governmentalnosti. Moderna, prosvijećena zajednica po njemu više nije zajednica u kojoj se investiraju suštine, već je to zajednica relacionalnosti (zajednica odnosa "zajednice" i onog "mi"), istovremeno ozbiljena i dokrajčena, pa stoga i apsolutna. Drukčije, moderna zajednica jest kao apsolutna zajednica uvijek puno više i mnogo manje od zajednice. Na poseban način je ta zajednica stoga slijedom neizbježna, neumitna, neprevazilaziva i nemoguća. Neizbježna, nužna katastrofa. Katastrofa političkih relacija, a ne suština ili tijela. U svojim predavanjima s kraja sedamdesetih Foucault je nešto minucioznije opisao što znači življenje u jednoj takvoj zajednici na kraju svih zajednica. Foucault je time - čak više no što je za njegova života bilo jasno - doveo do obrata u suvremenoj političkoj filozofiji. Manje nekom nepojmljivom inovativnošću, više svojevrsnim komprimiranjem mnoštva teorijskih motiva iz fundusa modernističkog mišljenja o politici. Pritom je naslov njegova poznog mišljenja, a to je "biopolitika", kod samog Foucaulta ostao poprilično ambivalentan, provocirajući raznolika tumačenja, bez definitivnog konsenzusa oko toga što bi to doista bila "biopolitika".

Ukratko, život koji je postao svoj vlastiti zakon, svoja vlastita mjera i cilj subjekt je politike takve "zajednice", a logika governmentaliteta postaje logikom ne-više političkog vladanja i odlučivanja o granicama zajedničkosti. Politika ovdje nije ništa drugo no policija (tj. održanje vlasti), u najstrožem značenju tog termina.

Zaborav, nestanak ili smrt (politike ili socijalne) vlasti stoga nije samo ili je to ponajmanje destruktivan kraj svih stvari, utoliko što je jedan određeni modus odlučivanja zamijenjen drugim, još efikasnijim i demokratskijim modusom, onim policije.

Život koji je bezostatno postao zakon, to ujedno znači i život koji je svoja vlastita apsolutna legitimacija. Životu koji živi svoju vlastitu utopiju nije problem manjak legitimacije, već njen višak.

Ali ono što je za nas ovdje zaista interesantno jest Foucaultovo razlikovanje teritorija i populacije a koje je u osnovi središnjeg razlikovanja (klasične) suverenosti i (modernog) governmentaliteta. Kod Foucaulta to je razlikovanje samo prošarano daljim diferenciranjima, pa stoga nije moguće jednoznačno kazati u kakvom točno odnosu stoje logike suverenosti i governmentaliteta: Je li governmentalitet nastavak i ekstenzija polja suverenosti, ili se to dvoje međusobno isključuju?

Da rezimiramo: dok suverenost upravlja teritorijem, governmentalitet vlada populacijom - što se ne poklapa s razlikovanjem fizičkog i psihičkog prostora kao što bi se to na prvi pogled dalo zaključiti. Suverenost vlada i tijelima i dušama i podjelama na tijela i duše, dok je vladavina governmentaliteta puno prekarnija i nestabilnija jer governmentalitet upravlja s onu stranu svih tijela i duša i s onu stranu njihovih podjela. Ako sintagma *nominalistički materijalizam* koju se tako često rabi da se opiše Foucaultovo mišljenje uopće ima smisla nužno je slijedom utvrditi da governmentalitet upravlja onim što Marx naziva *general intellect*.

To je intelekt ili fundamentalna proizvodna snaga života s onu stranu svih zamislivih relacija tijela i duše, teritorija i populacije. Intelekt tako shvaćen dakle nadmašuje (istobno realizirajući i ostavljajući za sobom) fizičke/teritorijalne prostore suverenosti kao i psihičke/populacijske prostore governmentaliteta. Ili, kao što smo prije rekli - to je vlast koja je postala policija, tj. vlast bez prostora za vladanje. Zanimljivo je stoga promatrati kako je Foucault u svojoj maniri *novog pozitivizma* nastojao opisati dinamiku takve jedne strukture zajednice koja je određena intelektom kao primarnim motorom društvene produkcije. Ako je *nacionalizam* koncept koji opisuje strukturu uključivanja/isključivanja narodne suverenosti, za governmentalitet to je *rasizam* - drži Foucault. No, posve čudni rasizam, naime rasizam bez rase/rasa koje bi se s obzirom na neku psiho-fizičku karakteristiku uključilo ili isključilo iz "zajednice". Ili, *intelektualni rasizam*.

Intelektualni rasizam kao pokretač governmentaliteta sveobuhvatan je i ne dopušta ništa sebi izvanjsko. To je *nunc stans* zajednice koja više ne poznaje priziva i koja ne ostavlja mogućnost bijega.

No, kao što smo prije ustvrdili: s jedne strane nikad autonomnija vlast, a s druge pak nikad veća ovisnost vladanja o potpori sa strane, tj. o životu koji podupire vlast. Riječ je o udvojenom naličju modernog rasizma bez kojeg ovaj ne bi niti mogao egzistirati: o privoli života da se njime vlada i o krađi znanja. Na ovom nas mjestu više zanima drugi aspekt jer otvara pitanja koja se direktno dotiču teme (zlo)upotrebe informacija.

Jedan od resursa kapitalističkog poduzetništva je oduvijek bila takozvana "krađa radničkih umijeća". To bi značilo: kada bi radnici pronalazili načine da izvrše posao s manje napora, s jednom pauzom više, itd. hijerarhija poduzeća bi iskoristavala i tu najmanju pobjedu, čak i spoznajnu, kako bi promijenila organizaciju rada. Smatram da se može raditi o relevantnoj promjeni kada se zadaća radnika ili službenika u određenoj mjeri upravo sastoji u iznalaženju izlaza, "trikova" i rješenja koja bi poboljšala organizaciju rada. U ovom posljednjem slučaju radnička informacija nije potajice upotrijebljena već je eksplicitno zatražena, što hoće reći da je postala jedan od radnih zadataka. (Paolo Virno, Gramatika mnoštva)

Proces kojeg Virno opisuje i koji je u 20. stoljeću ostao poznatiji pod naslovom *taylorizam* bio je i jest pokušaj da se *skriveno* radničko znanje i kooperativnost, za koje se pretpostavlja da su u takvom implicitnom obliku prepreke eficientnijem tehno-ekonomskom razvoju, dovede do razine eksplicitnog, *naučnog upravljanja (=vladanja)* procesom produkcije. Za razliku od vremena kada je F.W. Taylor objavio svoje knjige, privola ili iznuda da se radna inteligencija napravi eksplicitnom postala je važećom normom (npr. u obliku *non-disclosure agreements*). Pretpostavljena iracionalnost (*trikovi*, na primjer) radničkih rješenja, njihova tajnovitost (*skrivenost pred poslodavcem*) i implicitnost koju se teži prevesti u

racionalne, eksplicitne forme upravljanja - taj konglomerat pretpostavki koji je služio iznudi znanja danas je radikaliziran već na pristupnom koraku. To je zasigurno učinak imaterijalizacije rada u kasnom 20. stoljeću, no obrat o kojem ovdje govorimo je još zanimljiviji utoliko što se od uposlenika (=najamnih radnika) traži obvezivanje i početna odluka o istovremenoj *indiskretnosti* (spram vlastita poslodavca) i *konspirativnosti* (spram cjelokupne okoline). Odluku dakle o kojoj ovisi odnos upravljanja/vladanja uposlenik je primoran donijeti na razini artikulacije *naprosto*. Unatoč svim razlikama, čini se da na ovom mjestu imamo posla sa artikulacijom istoznačnom onoj kakvu je poima i Augustin - ona je beskonačno loše cirkuliranje između implicitnog i eksplicitnog, otvorenog i zatvorenog.

Vlast kojoj je krajnji cilj postalo puko održanje vlasti, što u formuli iskazano želi reći - vlast kojoj je stalo da vlada isključivo samom sobom, bez obzira imalo li to učinaka na okolinu ili ne - ovisi o odluci koju se donosi na razine puke artikulacije. Artikulacije koja je lišena ikakva specifična sadržaja, svedena na svoje *tko* i *kako*. I ako su prije trikovi i *zabušavanje* radnika bili ono što je plašilo ali i intrigiralo poslodavce, danas je situacija izokrenuta. Ono što pobuđuje našu znatiželju jest mađioničarstvo kojim se naše vlastite odluke, artikulacije, odluke o artikulaciji uvijek iznova upisuju u beskonačnu sekvenciju loših ili samo nešto malo manje loših činova.

Ma koliko god se iz sadašnje pozicije to činilo naivnim, trebalo bi iznova podsjetiti na nadu sadržanu u opisu jedne zadaće: *Podruštvoljeni rad može postići svoj vlastiti identitet samo ako radnici ponovo prisvoje umne funkcije koje je kapitalističko upravljanje otuđilo od njih. To se može postići samo tako da radnici u procesima nacionalne proizvodnje djeluju kao revolucionarna klasa na svjesnoj realizaciji implikacija svog statusa kao подруštvoljenog rada. Međutim, efektivna radnička apsorpcija direktorske vladavine i odgovarajuća promjena njihova statusa u stvari je isto što i formiranje socijalističkog čovjeka.* (Alfred Sobn-Rethel, *Imperijalizam - era dvojne ekonomike*, Praxis 1/2 - 1969)